Трифон Банков (София, България)

ЦЕННО ИЗДАНИЕ НА СРЕДНОБЪЛГАРСКИ РЪКОПИС

Банишко евангелие. Среднобългарски паметник от XIII век. Подготвили за печат с увод и коментар Екатерина Дограмаджиева и Божидар Райков. Изд. на БАН. С., 1981, 520 стр.+16 факсимилета

Издаването на паметниците на българската средновековна книжнина има вече характер на традиция в българската наука. Книгата на Е. Дограмаджиева и Б. Райков „Банишко евангелие" разкрива ясно тази положителна страна на българската издателска практика. Трудът въвежда в научно обращение един ценен среднобългарски ръкопис, а дори само това е вече принос. Палеографското и езиковото проучване на Банишкото евангелие, както и наборното възпроизвеждане на текста на ръкописа продължават и обогатяват българската издателска традиция и разкриват същностни черти в облика на западнобългарския XIII в., а оттук и в цялостната езикова и писмена система на българската култура от този век. Двете части на книгата „Банишко евангелие" — изследователската и издателската — се намират в равновесие, съставят един цялостен научен труд. Текстологическите принципи, залегнали в изданието, са на височината на научната методология, от чиито позиции е извършено проучването на ръкописа. Обобщено казано: българската филологическа наука присъедини към своите образци още един солиден изследователски и издателски труд; труд, който се успоредява по значение с издадените от В. Ягич, Б. Цонев, М. Алтбауер, Б. Велчева старо- и среднобългарски преписи на евангелския текст.

Първата част на книгата (с. 7—72) представя проучване на Банишкото евангелие от палеографско-кодикологично и езиково гледище, като отделните въпроси, свързани с паметника, са разгледани в пет самостоятелни дяла.

Дялът „Уводни думи. История на паметника и на неговото проучване" (с. 7—9 — написан от Б. Райков) разкрива съдбата на ръкописа и съдържа подробен библиографски преглед на писаното за него. Още тук е отчетено „важното място, което Банишкото евангелие заема между българските паметници от XIII в." (с. 9); мисъл, която е разкрита аргументирано в следващите дялове на книгата.

Българската палеографска наука има своите изтъкнати представители в лицето на Б. Цонев, Йорд. Иванов, М. Стоянов, Хр. Кодов и др. Поради характера на своето научно дело достойно място сред тези учени заема и Б. Райков, автор на дяла „Палеографско и кодикологично проучване" (с. 10—23). С вещина, точност и с богата информираност за новостите в славянската палеография и кодикологията (една почти неразработвана у нас научна област) Б. Райков е анализирал палеографската страна на Банишкото евангелие. Характерното за този анализ е, че е сторено не само подробно и компетентно описание на палеографските белези на ръкописа — външен вид, писмо, начертание на графемите, цифрови означения, правопис, орнаментика и т. н., но са направени и кодикологични и палеографски изводи. С други думи, наблюдаваме едно осмисляне на емпиричния материал, поднесен задълбочено. В тази насока не мога да не спомена, че проучването на Б. Райков е и модел, своеобразно ръководно пособие за младите изследователи на нашето ръкописно наследство, тъй като дава методологически основи за научното описание на средновековните славянски ръкописи; област, в която авторът на дяла има своя принос.[1]

[1] Вж. напр. Хр. Кодов, Б. Райков. Принципи и методи на описание на славянските ръкописи с оглед на съставяне на Каталог на българските ръкописи от

Във връзка с казаното трябва да изтъкна, че новост в описанието представя цялостното разглеждане на тетрадите в ръкописа, неговата разлиновка, подвързията му. Що се отнася до изводите на автора, те почиват на сигурен фактически материал и са в общи линии следните: Мястото на Банишкото евангелие в графичната култура на българското средновековие е специфично — не се свързва „нито с изисканите търновски почерци от XIII в., нито с т. нар. „народни" югозападнобългарски почерци" (с. 12); Орнаментиката на ръкописа е добър образец за началния стадий в развитието на „балканския стил" в украсата на българските ръкописни книги. Полезни и ценни са и кодикологичните бележки на Б. Райков (с. 19—23) — разгледан е месецословът в Банишкото евангелие, който „отразява една домашна традиция" (с. 21) със застъпените в него голям брой български светци. Специално внимание е обърнато на съдържащото се в месецослова име на св. Петка Търновска — един сигурен датиращ белег. Според автора „годината 1234[2] се явява *terminus post quem* за възникването на Банишкото евангелие" (с. 23).

Езиковото описание на Банишкото евангелие е свързано с централната задача — с „извличане на езикови данни за среднобългарския период" (с. 24) от историята на нашия език.

Както отбелязва Е. Дограмаджиева, авторка на дяла „Езиково описание" (с. 24—67), целта на проучването е „да се издирят проникналите нови черти, характеризиращи средобългарския период" (с. 24). Ето защо е обяснимо, че макар и Банишкото евангелие да е проучвано от езиково гледище,[3] *по необходимост* се е *наложил* един по-прецизен, по-разгърнат езиков анализ на паметника във връзка с неговите фонетични, морфологични, синтактични и лексикални особености; анализ, извършен на високо научно равнище и свързан с натрупаното ново в българската езикова наука *през последните години*.

Тук не е възможно да се проследят в пълнота изводите на авторката по отношение на езиковия материал в Банишкото евангелие. Ето само някои от езиковите особености на ръкописа, анализирани от Е. Дограмаджиева.

Вокализация на ь в слаба позиция. Промени в гласежа на носовките: ѫ губи назалността си и се изравнява по гласеж с фонемата, отбелязвана в ръкописа с ь; ѧ се уподобява по звукова стойност с є; широко прокарана йотация на ѧ, є, оу в началото на думата или след гласна („в тази насока е интересно предположението на Е. Дограмаджиева: „надбуквената точка върху начална или поствокална гласна също означава йотация" (с. 35); наличие на 10 случая на членна форма;[4] разрастване на описателните форми за бъдеще време за сметка на простите форми — 2 случая; свидетелства за разрушаване на склонението; наличие на езикова черта, характерна за говоримия език — употреба на корелативна частица то в постпозитивно главно изречение; лексеми, които липсват в старобългарските паметници — например славянските имена на месеците.

Могат да бъдат изтъкнати и други наблюдения на авторката, но струва ми се, че и тези са достатъчни, за да покажат широтата и сериозността на езиковия анализ и приноса на този анализ в разкриването на особеностите на западнобългарските езикови паметници от XIII в.

Дялът „Датировка и локализация" (с. 68—70 — написан от Б. Райков и Е. Дограмаджиева) съдържа палеографски и езикови аргументи, които доказват времеоявата на Банишкото евангелие и мястото, в което то е написано. Появата на ръкописа е свързана убедително с края на XIII в. Що се отнася до локализацията на паметника,[5] след сериозен анализ на диалектните езикови явления в ръкописа авторите заключават: „Разгледани в съвкупност, данните от Банишкото евангелие съвпадат с езиковите особености на северозападните български диалекти. С най-голяма вероятност може да се приеме, че паметникът е писан в с. Баница, Врачанско" (с. 69).

X до XVIII в. (Исторически преглед и методически указания). — Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий", т. XIV (XX), С., 1976. С изложените в тази статия принципи е свързано и стореното от автора в разглеждания дял.

[2] Това е годината, през която в България се установява култът към светицата. Вж. Ст. Кожухаров. Неизвестен летописен разказ от времето на Иван Асен II. — Литературна мисъл, 1974, кн. 2, с. 123—135.

[3] Вж. Б. Цонев. Книжовни старини от Елена. — ГСУИФФ, кн. XIX, 7, 1923, както и статиите, посочени на с. 8—9 в разгл. кн.

[4] На това явление е посветено специално проучване. Вж. Е. Дограмаджиева. Членни форми в Банишкото евангелие, среднобългарски паметник от края на XIII век. — Български език, 1973, кн. 2, с. 90—93.

[5] За която данните от приписката на поп Йоан са недостатъчни: села с име Баница има в твърде много географски райони на България (срв. разгл. кн., с. 68).

Вече изтъкнах, че всички изводи на авторите почиват на солидни фактически основания, аргументирани са богато и могат да се приемат безусловно. Ето защо искам да се спра на единствената, неразгърната мисъл. В края на разглеждания дял четем: „Палеографските белези. . . и календарът на ръкописа насочват към едно западнобългарско провинциално средище, свързано с държавния и църковен център на Втората българска държава" (с. 70 — разредка Т. Б.). Заключението вероятно е последвало от логически съпоставки и съображения, които обаче не са разкрити. И понеже тази хипотеза е интересна, тъй като е свързана с географския диапазон на понятието „Търновска книжовна школа", несъмнено е, струва ми се, че авторите имат намерение да я обосноват подробно на друго място.

Втората част на разглежданата книга (с. 72—517) е дело на Е. Дограмаджиева. В тази част е направено наборно издание на текста на Банишкото евангелие. Издателските принципи, разкрити подробно в дяла „Принципи за предаване текста на паметника" (с. 71—72), са свързани главно със стремежа да се покажат най-точно лингвистичните особености на ръкописа. Трябва да се изтъкне, че в тази насока стореното от авторката е успешно — пред историците на българския език стои издание, което във висша степен подпомага тяхната работа и дава добра основа за разнообразни текстологически съпоставки с други евангелски текстове, както и за езикови анализи и обобщения. Може да се добави и това, че изданието на Банишкото евангелие почива на цялостни и премислени издателски схващания и е в състояние да изиграе сериозна роля във връзка със създаването на единни издателски принципи в българската филологическа наука.

В края на книгата като приложение към текста на евангелието са дадени 16 цветни и черно-бели факсимилета, по които може да се съди за най-характерното в оформлението, украсата и писмото на паметника. Последната снимка (от л. 205б) дава представа и за почерка на втория писач, чието участие в създаването на ръкописа, макар и минимално, е регистрирано (срв. разгл. кн., с. 11). Тези фотографии, както и използваните като илюстративен материал към текста на палеографския анализ образци от везаното писмо, заставките, концовките и инициалите в Банишкото евангелие (с. 15, 19—21) дават възможност за преки сравнения и за допълнителни палеографски проучвания.

Не може да не се спомене и общото полиграфическо оформяне на книгата, както и работата на художника: книгата „Банишко евангелие" е в пълния смисъл на думата един представителен том.

„Българска кирилска палеография" е заглавието на една, уви, все още ненаписана книга. Ето защо можем да приемем извършеното от Б. Райков по отношение на палеографския анализ на Банишкото евангелие като едно от основанията за нейната реализация, като предпоставка за създаването на пълна палеографска картина на българските ръкописи от XIII в. А стореното от Е. Дограмаджиева във връзка с езиковия анализ на паметника продължава и издига на нов етап всичко положително и ценно в науката за историческото развитие на българския език и представя сериозна основа и подтик за написването на детайлна и задълбочена характеристика на среднобългарския период от историята на нашия език. Що се отнася до изданието на текста на ръкописа, струва ми се, че с течение на времето значението на това издание ще придобива все по-конкретни очертания.